

Такризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Исмоилов Бахтиёр Абдуллоевич дар мавзӯи «Хусусиятҳои луғавӣ ва грамматикӣи вожагони иқтибосии тоҷикӣ дар осори Абдулло Қаҳҳор», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯи ихтисос, аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D020511 – Забоншиносии қиёсӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқоисавӣ), пешниҳод шудааст.

Мақоми ин ё он халқро дар инкишофи тамаддуни халқи дигар аз рӯи миқдори умумии калимаҳое, ки забони он ба забонҳои дигар додааст, ба осонӣ муайян кардан мумкин аст. Дар иқтибосҳои луғавии забонҳои дунё таъсири робитаҳои мухталифи байни онҳо мушоҳида мешаванд. Ҳар як калимаи иқтибосии таркиби луғавии забон гувоҳи зиндаи ин ё он ҳодисаи таърихи гузаштаи соҳибони он аст. Ҷолиби диққат аст, ки ҳар як иқтибоси луғавии забони мушаххас дар сатҳи додугирифтӣ бевоситаи намояндаи он бо намояндаи забони бегона анҷом мепазирад. Он одатан чунин калимаест, ки ин ё он мафҳуми ҳаётан муҳимро ифода карда, бе ягон мушкилӣ ҷойи холиро дар забони дигар пур мекунад. Қобили тавачҷӯҳ аст, ки забони форсии тоҷикӣ дар гузаштаи қадим на танҳо аз забонҳои гуногун калима қабул кардааст, балки ба бисёр забонҳои дигари олам калима додааст. Забони тоҷикӣ дар гузаштаи дур ҳатто дар ҷараёни интиқоли калимаҳои як забон ба забонҳои дигар мақоми забони миёнаравро низ иҷро кардааст. Саҳми он дар афзоиши таркиби луғавии вожаҳои ўзбекӣ низ назаррас аст ва дар ҷараёни интиқоли калимаҳои забонҳои дигар ба забони ўзбекӣ вазифаи забони миёнаравро низ иҷро кардааст. Диссертатсияи мавриди тақризи Исмоилов Бахтиёр Абдуллоевич бевосита фарогири ҳамин масъала буда, таҳти унвони «Хусусиятҳои луғавӣ ва грамматикӣи вожагони иқтибосии тоҷикӣ дар осори Абдулло Қаҳҳор» қарор дорад. То кунун аксарияти корҳои илмие, ки ба анҷом расонида шудаанд, масъалаҳои таъсири забонҳои дигарро дар забони тоҷикӣ муайян карданд. Аммо таҳқиқи

накшу таъсири забони тоҷикӣ ба забонҳои дигар аз масъалаҳои кампажӯҳишҷифта маҳсуб меёбад. Аз ҳамин сабаб, метавон гуфт, ки мавзӯи интиҳобгардида саривақтӣ ва роҳқушо барои пажӯҳишҳои оянда мебошад. Мундариҷаи диссертатсия мутобиқи мавзӯи пешниҳодшуда тарҳрезӣ гардида, аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст.

Дар муқаддимаи диссертатсия аҳамияти интиҳоби мавзӯ, дараҷаи омӯзиши масъала, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ, методи таҳқиқ, маводи истифодашуда дар қор, моҳияти илмӣ-назариявӣ ва амалии таҳқиқ, асосҳои назарии диссертатсия, мавод ва масоили асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешавад, қорқард ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқ ва сохтори диссертатсия баррасӣ мегарданд.

Боби якуми диссертатсия “Мутобиқшавии савтӣ ва дараҷаи истеъмолӣ калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ дар осори Абдулло Қаҳҳор” номгузорӣ шуда, ба баррасии мутобиқати савтии калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ ба забони ўзбекӣ (фасли аввал) ва таснифи калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ дар забони ўзбекӣ (фасли дуюм) бахшида шудааст.

Фасли аввали боби якум “Мутобиқшавии савтӣ ва хусусиятҳои онҳо” аз ду зерфасл иборат буда, дар онҳо омилҳо ва роҳҳои мутобиқати калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ дар забони ўзбекӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Дар фасли дуюми боби аввал, ки “Таснифи калимаҳои тоҷикӣ аз рӯйи истеъмол” номгузорӣ шудааст, бештар дар бораи яке аз гурӯҳҳои калимаҳои иқтибосии китобии тоҷикӣ – истилоҳоти ифодакунандаи соҳаҳои гуногун дар забони ўзбекӣ сухан меравад. Маводи осори адиб муҳаққикро водор сохтааст, ки онро ба 24 зерфасл ҷудо намояд. Дар ин фаслҳо мутаносибан калимаҳои истилоҳоти ифодакунандаи мафҳумҳои ҷамъиятиву сиёсӣ, савдо ва тиҷорат, мактабу маориф, сабзавот, меваҳо, матоъ, макон ва монанди инҳо баррасии илмӣ мешаванд.

Боби дуюми диссертатсия “Таҳлили луғавию маъноии калимаҳои тоҷикӣ дар осори Абдулло Қаҳҳор” номгузори шуда, фарогири 2 фасл аст. Дар фаслҳои ин боб мутаносибан олами маъноии вожаҳои иқтибосии тоҷикӣ дар осори адиби хушбаёни ўзбек Абдулло Қаҳҳор мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифтаанд.

Боби сеюми диссертатсия таҳти унвони “Таҳлили сохтори калимаҳои тоҷикӣ дар осори Абдулло Қаҳҳор” оварда шуда, аз 3 фасл иборат аст. Дар фаслҳои ин боб вижагиҳои дастурии калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ дар забони ўзбекӣ аз рӯи маводи осори адиби ўзбек Абдулло Қаҳҳор таҳлилу баррасӣ мегарданд.

Дар хулосаи диссертатсия ҷамъбасти андешаҳои илмии унвончӯ дар 9 банд оварда шудаанд, ки мазмуни корро ба таври мухтасар ифода кардаанд.

Рӯйхати адабиёт аз се бахш: 1. Асару мақолаҳои илмӣ 2. Фарҳангҳо 3. Сарчашмаҳо таркиб ёфтааст.

Чанд хусусияти ҷолиби муҳимми кор ба назар расид, ки аз инҳо иборатанд:

1. Пеш аз ҳама, омӯхта шудани мақому манзалат ва нақши калимаҳои тоҷикӣ дар таркиби луғавии забони дигар дар шакли диссертатсия боиси ошкор намудани таъсири мутақобили забонҳои ҳамҷавор мегардад;

2. Дар фаслҳо ва зерфаслҳои диссертатсия масъалаҳои баррасӣ шудаанд, ки аҳамияти баланди илмӣ доранд;

3. Диссертант зимни баррасӣ ба осори таҳқиқотии устодони варзидаи илми ватанию хориҷӣ, махсусан, тоҷику ўзбек таъя карда, аз онҳо дар мавриди зарурат иқтибосҳо оварда, фикру ақидаҳои худро такмил ва қувват додааст. Дар муқаддимаи диссертатсия зимни овардани асосҳои назарии диссертатсия ба осори донишмандоне ишора мешавад, ки саҳми онҳо дар таҳқиқи лексикаи забонҳои гуногуни дунё назаррас аст;

4. Дар фасли аввали боби якуми диссертатсия тағйироти овозии калимаҳои иқтибосии тоҷикиро дар забони ўзбекӣ бо таъя аз пажӯҳиши

олимони соҳа оварда, дар ин замина ақидаҳои ҷолиби худро низ пешниҳод кардааст, ки қобили дастгирӣ аст;

5. Ҳангоми таснифоти калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ дар забони ўзбекӣ тамоми соҳаҳоро ба назар гирифта, бо тартиби муайян гурӯҳбандӣ кардааст;

6. Ҳамзамон, бо нишон додани нақши вожаҳои иқтибосии тоҷикӣ дар забони ўзбекӣ саҳми морфемаҳои калимасозии аслии тоҷикиро низ дар ин забон бо далелу бурҳонҳои қотеъ овардааст, ки хеле ҷолиб аст;

7. Таҳлилу баррасиҳо вижагиҳои илмӣ дошта, хулосаҳои унвонҷӯ мантиқӣ мебошанд;

8. Маводи истифодашудаи илмӣ-назариявӣ ва маводи гирдовардаю баррасишуда аз осори Абдулло Қаҳҳор гувоҳи он аст, ки муҳаққиқи ҷавон Исмоилов Бахтиёр Абдуллоевич техника ва роҳу равиши коркарди илмии маводи забониро хуб аз худ кардааст ва умед аст, ки дар оянда таҳқиқоти аз ин ҳам ҷиддитарро роҳандозӣ менамояд;

9. Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки хусусиятҳои луғавӣ ва грамматикӣ вожагони иқтибосии тоҷикӣ дар осори Абдулло Қаҳҳор то ҳадди имкон таҳқиқи илмӣ шуда, барои таълифи мақолаҳо ва асарҳои илмӣ марбут ба луғатшиносӣ ва луғатнигории ду забон – тоҷикӣ ва ўзбекӣ аҳамияти калони илмию амалӣ дорад.

Дар баробари муваффақиятҳо баъзе камбудию норасоӣҳо ба чашм мерасанд, ки ба назари мо, ислоҳи онҳо ҳангоми чун монография ба чоп ҳозир кардани кор боиси беҳтар шудани сифати он хоҳад шуд:

1. Ба назари мо, муаллиф дар боби аввали рисола доир ба нишонаҳои калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ дар забони ўзбекӣ маълумоти мухтасар меод, ё фасла бо номи “Нишонаҳои калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ дар забони ўзбекӣ” меовард, ҷиҳати илмӣ рисола боз ҳам афзун мегардид.

2. Хуб мешуд, ки муаллифи рисола ҳангоми таҳлили этимологии калимаҳо ба сарчашмаҳои муътамад ва луғату фарҳангҳои этимологӣ таъя мекард ва аз онҳо барои тақвият додани ақидаҳои шахсии худ иқтибосҳо

меовард. Дар ин ҳолат, калимаҳои арабии ба монданди “дорулфунун” (сах. 39) “тазкира” (с.), “зино” (сах. 80) ва ғайраҳоро бо калимаҳои тоҷикӣ омехта намекард.

3. Ба ақидаи мо, агар дар фасли дуюми боби якум, ки “Таснифи калимаҳои тоҷикӣ аз рӯи дараҷаи истеъмол” ном дорад, калимаҳои иқтибосии тоҷикиро дар забони ўзбекӣ бо зерфаслҳои калимаҳои умумистеъмол, китобӣ ва гуфтугӯӣ меовард, қимати илмии кор меафзуд.

4. Доир ба мутобиқати сарфии калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ фасле илова мегардид, хуб мешуд. Чунки дар кор мисолҳои зиёде оварда шудаанд, ки ба ин ҳодисаи лингвистӣ дахл доранд ва дар баъзе аз ин мисолҳо ҳиссаҳои нутқ бо ҳам омехта гардидаанд.

5. Ба назари мо, агар бо чанд ҷумлаи мухтасар зерфаслҳои бобҳоро хулосабарорӣ менамуданд, сифати кор беҳтар мешуд.

6. Дар дохили бобҳои дуум ва сеюми амалии диссертатсия қариб, ки иқтибос аз асарҳои илмии лозима мушоҳида намешавад.

7. Дар маънидоди баъзе аз калимаҳо ба ғалатҳо роҳ дода шудааст. Масалан, вожаи “тоз”-и ўзбекӣ (сах.68) дар мисоли “Бошим – тоз” (сарам кал) ба “тоз”-и тоҷикӣ ба маънои феъли фармоиши тохтан ягон рабте нашофта, он аз “тос”-и тоҷикӣ иқтибос гардидааст ва дар натиҷаи мутобиқати савтӣ ба шакли “тоз” мубаддал шудааст. Ба ҳамин монанд калимаи “дам” (сах.64) дар ибораи “айвоннинг дамига” низ ғалат маънидод шудааст. Вожаи “сурма” (сах.52) тоҷикӣ нест. Он баръақс аз феъли “суртмоқ”-и ўзбекӣ, (яъне шакидан, молидан, андудан) ба забони тоҷикӣ иқтибос шудааст.

Камбудию норасоии номбаршуда, моҳият ва қимати илмии кори диссертатсионии муҳаққиқи ҷавон Исмоилов Бахтиёр Абдуллоевичро ҳалалдор намесозанд.

Хулоса, диссертатсияи тақризшаванда, ки ба баррасии хусусиятҳои луғавӣ ва грамматикӣ вожагони иқтибосии тоҷикӣ дар осори Абдулло

Қаҳҳор баҳшида шудааст, дар забоншиносӣ таҷрибаи аввалин буда, аҳамияти махсуси имлию назариявӣ дорад.

Автореферати диссертатсия ва мақолаҳои дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷопкардаи муаллиф мазмуну муҳтавои диссертатсияро инъикос менамоянд.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Исмоилов Баҳтиёр Абдуллоевич дар мавзӯи “Хусусиятҳои луғавӣ ва грамматикӣи вожагони иқтибосии тоҷикӣ дар осори Абдулло Қаҳҳор” ба талаботи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯи ихтисос, аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D020511 – Забоншиносии қиёсӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқоисавӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ,
дотсенти кафедраи забони
адабии муосири тоҷикӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
номзади илмҳои филология

Ҳайдаров Муҳаммадёр
Маҳмадумарович

Сана: 22.10.2020
Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони
Рӯдакӣ 17, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Mahmadumarzoda@mail.ru
(+992) 904022006

Имзои Ҳайдаров Муҳаммадёр
Маҳмадумаровичро тасдиқ мекунам
Сардори раёсати кадрҳо
ва корҳои махсуси ДМТ
Тавқиев Э.Ш.

